

CAPÍTOL 0: D'on surten les idees?

Al començar les seves classes, la doctora Rivera explica que les seves alumnes sovint no es troben en la Història. Trobar-se en la Història...Què vol dir trobar-se en la Història?

Si entenem la Història simplement com l'estudi del passat¹, el concepte de trobar-se allà on no s'ha estat sembla, més que estrany, absurd. Però quan entenem la importància que aquesta té en la significació del present, en la construcció de les identitats i de la memòria col·lectiva, quan intuïm que la consciència històrica permet la ubicació d'un mateix i dels altres i projectar-se en el futur, l'apreciació pren tot el sentit. La Història que investiguem, que escrivim i confessem forma part de la

1 Marc Bloch, a *Apologia per a la Història*, defensa que és absurd pensar que l'objecte de la Història és el passat. Ell opta per parlar de les consciències humanes.

imatge que tenim de nosaltres mateixos. Però, què explica, una societat, d'ella mateixa²? Què nega?

M'atreviria a dir que les persones amb disminucions psíquiques són encara negades en la societat actual: no a nivell científic, ni educatiu, ni institucional, però sí a nivell social. No formen part de la imatge que confessem de nosaltres mateixos i, així, tampoc *es troben* en la Història. Si, com defensa Marc Ferro, la principal tasca de l'historiador és “retornar a la societat aquella història de la que els aparells institucionals han desproveït”³, ens prendrem la recerca de la història dels disminuïts psíquics com una tasca de justícia social.

Com anirem veient, no és una empresa fàcil. Però neix d'una pregunta potent, d'una curiositat punyent, i això és important en totes les recerques – no parlo només de les històriques. La historiografia actual ja no pretén neutralitzar l'investigador o el seu context; ans al contrari, entén que tot es mira des del prisma del present i des de l'ull -i el cap, i el cor- de l'historiador. Plenament conscients d'això, és més fàcil jugar amb els avantatges dels corrents del moment i les possibles experiències personals, i afrontar des del principi, i amb totes les

2 Sorlin, P (1996) a Ferro, M. *Historia contemporánea y cine*, parla sobre el que una societat confessa o es nega de sí mateixa. Quelcom semblant al que plantejava Peter Burke sobre com les imatges són una font per desentrellar allò que es mostra i allò que es nega de la identitat pròpia i dels altres.

3 Ferro, M. (1996). *Historia contemporánea y cine*. Ariel Historia, p.64

cartes sobre la taula, la dialèctica entre la subjectivitat irremeiable -que no per això negativa- i el rigor científic.

Si ens creiem Roger-Pol Droit⁴ quan diu que els gestos quotidians, les situacions trivials i el nostre dia a dia poden ser mecanismes d'incitació, punts de partida a grans preguntes, no em sabrà greu confessar que aquesta recerca neix de la meva vida íntima i familiar més primerenca. Poques vegades la motivació per una temàtica esquivava les implicacions personals i en aquest cas són innegables: el meu oncle té una disminució psíquica profunda causada per la pressió cranial que li van fer els fòrceps en el moment del naixement. Renunciant a ingressar-lo a un psiquiàtric, l'única opció assistencial que existia en aquell moment, les càrregues de les cures van recaure en l'àmbit domèstic de manera exclusiva, essent sobretot la meva àvia, i més endavant la resta de fills, qui s'encarregava del seu sostent diari. Una dedicació que es va anar convertint en el centre de totes les dinàmiques familiars, i que hem anat heretant des del vincle tots aquells que hem anat arribant. No deu ser estrany que els seus germans (la meva mare, ties i oncle) hagin dedicat gran part de la seva vida a la lluita pels drets de les persones amb disminucions i que s'hagin dedicat professionalment a camps com la medicina, la pedagogia o la integració social. També les parelles i les noves generacions hem integrat la seva cura com a element central de la família. No sé si per deformació professional o per simple empatia humana sempre m'han

4 Droit, R. (2014). *101 experiències de filosofia cotidiana*. Barcelona: Blackie Books

estat presents preguntes com: com viuria, ell, en un altre lloc? I en un altre temps? I nosaltres? Hauria sobreviscut? L'hauríem amagat? L'hauríem estimat de la mateixa manera? Com ens ho faríem, en un altre context? I com s'ho han fet, els altres?

Trobar-lo i trobar-nos en la Història per repensar-nos en l'actualitat. No és això, en el fons, la Història? Preguntar-se per la vida -o les vides- en moments i espais diferents, i així arribar a *entendre'ns* una mica més? Veure en la vida dels altres aspectes que ens remoguin la pròpia, per afirmació o per negació, per admiració o per menyspreu. Que ens permetin imaginar nous futurs possibles o que ens permetin mirar-nos al mirall amb una altra perspectiva.

Els meus avis van enfrontar una situació complicada amb valentia: sense diagnòstics clars, amb tractaments encara molt incipients i sense garanties, sense suports socials o institucionals. Van moure's i van associar-se en un context en què encara hi havia famílies que negaven en públic l'existència d'algun fill que tenien reclòs a casa. L'avi, ja de gran, recordava sovint com el commovien les famílies amb infants amb malalties i disminucions que, en plena onada de migració els anys 60' en una Badalona industrial que s'anava massificant, venien "amb una mà davant i una altra darrere", desorientats i havent deixat enrere tot el teixit familiar i social que els podia donar suport en la cura dels fills. "Si nosaltres, que teníem suport familiar, estàvem així de desorientats amb en Frederic...com havien d'estar ells, en un lloc nou i sense recursos?"

Seria bonic poder fer un retrat d'aquesta època: el com el teixit associatiu permet a les famílies anar organitzant-se i trobant suports; el desenvolupament dels serveis socials, amb les primeres institucions especialitzades i el creixement de l'educació especial; com es van relacionant els avenços mèdics, pedagògics, psiquiàtrics i psicològics en aquest camp en ple Franquisme i el postfranquisme, el paper dels esplais i les entitats de lleure en la lluita per a la inclusió social, els moviments migratoris, la urbanització i les lluites socials i de classe. Seria bonic allargar el retrat fins l'actualitat, entrant en els debats sobre l'escola inclusiva o especialitzada, sobre l'ocupació, les oportunitats, sobre models de societat on hi hagi lloc per a tothom; sobre sexualitat, capacitats, sobre confiança; sobre febleses, la reivindicació de les cures i la llosa dels estereotips. Però, sense perdre de vista que en un futur podem historiar el context més recent, aquest petit estudi mira més enrere, i per les impossibilitats d'abraçar uns marcs temporals i espacials gaire amplis, es focalitza en una temàtica, uns segles i una geografia concrets: el col·lectiu dels disminuïts psíquics, basant-nos en la concepció social, la concepció mèdica i llurs destins en els segles XVII i XVIII, en el marc de l'Europa occidental i, en especial, al de la Monarquia Hispànica⁵, prestant especial atenció al cas de

⁵ És complicat trobar un terme adequat per fer referència al territori, ja que durant aquests segles tant les fronteres com la concepció geopolítica canvià molt. De manera molt resumida, durant el segle XVII trobem encara les monarquies compostes, en la què els monarques heredaven, annexaven o perdien territoris diversos que mantenien les pròpies lleis, institucions i constitucions. Durant bona part d'aquest segle tots els regnes de la Península Ibèrica eren de la

Barcelona i el Departament de Folls i Maniàtics de l'Hospital de la Santa Creu.

Per què aquests segles i no uns altres? Foren els moments de transició cap a una revolució psiquiàtrica que es desenvolupà al llarg del s.XIX, que marcà la manera de tractar i entendre les patologies mentals i les persones que les pateixen; testimoni del xoc de les concepcions màgiques i científiques del món, així com les transformacions en les institucions benèfiques en els camps d'allò social, polític, religiós i mèdic. A més, aquestes cronologies compten amb una tradició historiogràfica immensa i molt potent en quant a història social, de les mentalitats, biogràfiques i microhistòriques, que ens permetran imaginar escenaris tant íntims com comunitaris, essencials per entendre les situacions en les que es podien trobar els disminuïts i les seves famílies.

La metodologia de la interdisciplinarietat necessària

Una llegenda hindú explica la història de sis cecs que es topen amb un elefant. Palpant-ne la cua, un dels cecs queda convençut d'estar davant d'una fulla de palmera; amb les mans sobre la panxa, un altre pensa que acaricia

Monarquia Hispànica, de la casa dels Àustria. A principis del s.XVIII, en canvi, canvia per complert el model polític. Amb l'absolutisme arriba la idea d'estat, que es vincula al monarca i entén que tots els territoris i regnes sobre els que governa queden homogeneïtzats en una mateixa entitat. Fem referència al territori que correspondria a l'Estat Espanyol en l'actualitat.

una paret; el que toca la pota creu que toca un arbre. "Una llança!", interpreta el de l'ullal; "un ventall!", el de la orella. I l'últim s'espanta en creure que s'ha trobat amb una serp després de palpar-li la trompa. Guardant-se per a ells l'experiència, i sense comentar-ho amb els altres, tots sis marxen sense saber que han estat ben a prop d'un elefant.

Durant el segle XX, la historiografia s'ha obert a les pors i símbols, a allò privat, als marginats; ha explorat la microhistòria i la intrahistòria, ha valorat més les estructures que els fets, s'ha sexuat; s'ha fixat en les dones i els infants, en les històries no oficials, en les xarxes, els contactes i les estratègies. Ha estudiat també no només allò visible, sinó l'ocult, els buits, el que es calla. Amb paraules de Santiago Aragón, "la moderna historiografia prueba hasta qué punto puede historiarse todo: el cielo, el infierno, lo crudo, lo cocido, la locura, las representaciones de la felicidad"⁶.

Els historiadors ens estem avesant a preguntar-nos per la vida familiar, per les angoixes i les llibertats dels nostres avantpassats, per les resistències i les estructures, i a recórrer a gran nombre de fonts i disciplines per apropar-nos a l'objecte del nostre estudi. Perquè, per entendre l'elefant, cal parlar amb els altres cecs. És per això que recorrem, per voluntat i per necessitat, a la interdisciplinarietat. Per voluntat perquè partim de la convicció que és només a partir d'aquesta que podem

6 Aragón, S. (2000). *El Señor ausente. El señorío nobiliario de la España de los setecientos*. Editorial Mateos, p. 17.

aproximar-nos a la complexitat que conforma la realitat estudiada; per necessitat perquè l'objecte del treball és una matèria gairebé inexplorada i cal recórrer a altres possibles testimonis i informadors. Per tal de poder historiar els disminuïts psíquics durant els segles XVII i XVIII, ens hem endinsat en els camps de la història de la medicina, la psiquiatria, la història de la beneficència i els serveis socials, l'antropologia de la salut i les dimensions psicosocials de la malaltia, entre d'altres. Es tracta, doncs, d'un treball de recollida, investigació i plantejament per tal d'intentar donar cos a una història que, com veurem, encara està per escriure.

La recerca sobre fonts primàries ha estat més aviat residual. El gruix de la investigació se centra en l'anàlisi de treballs historiogràfics ja existents -i exquisits- buscant els destins d'un col·lectiu concret. Ens fem preguntes noves sobre respostes ja donades, a la recerca d'unes persones que segueixen essent invisibilitzats històrics. I així, potser de mica en mica, aconseguirem anar escrivint aquella Història que defensava Fontana: la Història de tots, la Història dels homes⁷, aquella que, siguin més altes o més baixes, escolta totes les veus.

7 Com a humanitat.